

Ur *Tidsignal* nr 8 2008

Michael Löwy

Den revolutionära romantiken i maj 68

Översatt från *Thesis Eleven*, nr 68, februari 2002. Översättning: Maria Sundvall

1968 som civilisationskritik, som ett romantiskt uppror mot industrikapitalismens grunder. Ja, det är den centrala aspekten av sextiotalsradikaliseringen som Michael Löwy vill peka på i denna artikel. Löwy, som är fransk sociolog, menar att man inte kan reducera 68 till någon enkel reaktion på kapitalismens ekonomiska kriser. Istället lyfter han fram den omfattande kritiken av kapitalismens gränslösa framstegs- och lönsamhetstänkande, byråkratisering och kommersialisering. Som ersättning för den endimensionella människa som Marcuse varnade för och istället för de byråkratiserade sovjetstaterna, ville man bygga ett nytt, kreativt, jämlikt och jämställt samhälle, ett samhälle med fantasin vid makten.

68-andan är en kraftig brygd, en berusande blandning, en explosiv cocktail med flera olika ingredienser. En av dem, och inte den minst viktiga, är den revolutionära romantiken, en protest mot den moderna industriella-kapitalistiska civilisationens grunder, mot dess produktivism och konsumism. Det är en unik kombination av subjektivitet, begär och utopi – den "begreppstriangel" som definierar 1968 enligt Luisa Passerini.¹

Romantiken är inte bara en litterär skola från tidigt 1800-tal, utan en av huvudformerna för den moderna kulturkritiken. Som en känslans struktur, som en världsuppfattning, kan man återfinna den inom alla kulturlivets sfärer – litteratur, poesi, målning, musik, religion, filosofi, politiska idéer, antropologi, historiografi och sociala vetenskaper. Den börjar i mitten av 1700-talet med Jean-Jacques Rousseau, fortsätter med den tyska Frühromantik (tidig-romantiken), Hölderlin, de engelska preraphaeliterna, William Morris, symbolismen, surrealismen och situationismen², och den fortlever än idag. Den kan definieras som ett uppror mot det moderna kapitalistiska samhället, i namn av tidigare eller förmoderna sociala och kulturella värden, som en protest mot den moderna världens avmystifiering, mot individualismens och konkurrensens upplösning av mänskliga gemenskaper, och segern för mekanisering, kommersialisering, förtingligande, kvantifiering. När den revolutionära romantiken slits mellan sin nostalgi för det förflutna och sina drömmar för framtiden, kan den få bakåtsträvande former och förespråka en återgång till förkapitalistisk livsstil, eller den kan ta revolutionära/utopiska former när känslorna för det förlorade paradiset investeras i hoppet om ett nytt samhälle.³

Bland de författare som beundrades mest av 60-talets rebelliska generation finner vi fyra tänkare som helt avgjort hör till den revolutionärt romantiska traditionen, och som likt surrealisterna en generation tidigare försökte kombinera den marxistiska och romantiska civilisationskritiken: det handlar om Henri Lefebvre, Guy Debord, Herbert Marcuse och Ernst Bloch.⁴ Medan de första två var mer populära bland de franska rebellerna, var den tredje mest

¹ Luisa Passerini, historiker, författare, engagerad i kvinnorörelsen. Har skrivit verk om fascismen och arbetarklassen, motståndsrörelsen under andra världskriget, subjektiviteten i historien.

² Situationismen, en radikal frihetlig vänsterkritik av kapitalismen. Mellan 1957 och 1972 kallade sig rörelsen den "Situationistiska internationalen". Ledande ideolog var Guy Debord, vars bok *Skådespelssamhället* (1967) fick stort inflytande.

³ Jag har utvecklat denna tolkning av romantiken tillsammans med Robert Sayre i boken *Révolution et mélancolie. Le romantisme à contre-courant de la modernité*, Paris, Payot 1992. Utgiven på engelska under titeln *Romanticism against the tide of modernity*, Durham, Duke University Press 2001.

⁴ Henri Lefebvre (1901-91), fransk filosof och sociolog, studerade bl a den unge Marx. Guy Debord (1931-94), se not 2. Herbert Marcuse (1898-1979), tysk filosof och sociolog, tillhörde den sk Frankfurtsskolan inom

välkänd i USA och den siste hade huvudsakligen inflytande i Tyskland. Naturligtvis läste de flesta av de ungdomar som gick ut på gatorna i Berkeley, Berlin, Milano, Paris eller Mexico City aldrig dessa filosofer, men deras idéer spreds på tusen och ett sätt, i rörelsens flygblad och slagord. Det gäller särskilt Frankrike med Debord och hans situationistvänner, som gav upphov till många av maj -68:s djärvaste drömmar och till en del av dess mest slående formuleringar ("Fantasin till makten!"). Men det är inte dessa tänkares "inflytande" som förklarar 68-andan, utan precis tvärtom: den upproriska ungdomen letade efter författare som kunde ge idéer och argument för ungdomens protest och för dess begär. Mellan dem och rörelsen fanns på 60-talet och det tidiga 70-talet ett slags andlig valfrändskap: de upptäckte varandra och påverkade varandra, i en process av ömsesidigt igenkännande.

Daniel Singer sammanfattade perfekt "händelsernas" betydelse i sin anmärkningsvärda bok om maj -68: "Det var ett totalt uppror som inte bara ifrågasatte en aspekt av det existerande samhället utan både dess mål och medel. Det var en mental revolt mot den existerande industristaten, både mot dess kapitalistiska struktur och mot det slags konsumtionsamhälle den hade skapat. Det hängde ihop med ett kraftfullt avståndstagande från allt som kom uppifrån, från centralism, auktoritet, den hierarkiska ordningen."⁵ Det totala avståndstagandet – *the Great Refusal* med Marcuses berömda uttryck (som han i själva verket hade lånat från Blanchot⁶) – till den kapitalistiska moderniseringen, till auktoritära strukturer och patriarkat är en av de viktigaste "skrifterna på väggen" – i ordets alla bemärkelser – under det franska maj -68, liksom förmodligen under dess motsvarigheter i USA, Mexiko, Italien, Tyskland, Brasilien och på andra håll.

Det är viktigt att betona att upproret *inte* orsakades av någon kris i den kapitalistiska ekonomin: detta var tvärtom under höjdpunkten av de "30 ärorika" åren av kapitalistisk tillväxt och välstånd. Det är viktigt för att inte åter falla i fällan att bara – eller huvudsakligen – vänta sig antikapitalistiska uppror som ett resultat av mer eller mindre katastrofala nedgångar i den kapitalistiska ekonomin: det finns inget direkt samband mellan börsens upp- och nedgångar och antikapitalistiska – eller revolutionära – striders uppgång och fall! Att tro detta skulle vara att förfalla till det slags ekonomistisk "marxism" som dominerade i Andra och Tredje Internationalerna.

Jag ska begränsa mina kommentarer till det franska exemplet, som jag känner bäst. Om man till exempel tar det berömda flygbladet "Varför sociologer?" som spreds i mars -68 av Daniel Cohn-Bendit⁷ och hans vänner, finner man ett oerhört tydligt avvisande av allt som kallas "modernisering", definierat som "planering, rationalisering och produktion av konsumtionsvaror utifrån den organiserade kapitalismens ekonomiska behov". Liknande smädelse mot den industriella teknobyråkratin, framstegs- och lönsamhetsideologin, de ekonomiskvetenskapliga imperativen och "vetenskapens lagar" finns i många studentdokument från den tiden. Sociologen Alain Touraine, en kritisk observatör av rörelsen, använder Marcuses begrepp för att redogöra för denna aspekt av maj -68: "Revoltens mot det 'endimensionella' industrisamhället som administreras av de ekonomiska och politiska apparaterna kan inte bryta ut utan att visa 'negativa' drag, det vill säga utan att ställa trycket av de omedelbara behoven mot de föregivet naturliga begränsningarna i tillväxten och moderniseringen."⁸ Till

---

sociologin. Bland hans mer kända titlar finns på svenska *Den endimensionella människan: studier i det avancerade industrisamhällets ideologi*, Stockholm, Aldus/Bonnier 1968 och *Eros och civilisation: en Freudtolkning*, Stockholm, Arcana 1968. Ernst Bloch (1885-1977), tysk filosof, försökte i sina skrifter förena marxism och judisk-kristen messianism.

⁵ Daniel Singer, *Prelude to Revolution. France in May 1968*, New York, Hill and Wang 1970, s.21.

⁶ Maurice Blanchot (1907-2003), fransk författare, filosof och litteraturkritiker.

⁷ Daniel Cohn-Bendit, f 1945, var ledande i 68-vänstern i Frankrike, har sedermera brutit med sina radikala idéer och är idag etablerad politiker och representerar de gröna i Europaparlamentet.

⁸ Alain Touraine, *Le Mouvement de Mai ou le Communisme utopique*, Paris, Seuil 1969, s.224. Se också en insiktsfull essä av Andrew Feenberg, "Remembering the May Events", *Theory and Society*, nr 6, 1978.

det skulle man kunna lägga protesten mot imperialistiska och/eller koloniala krig, och en kraftfull våg av sympati – inte utan ”romantiska” illusioner – med befrielseörelser i tredje världens fattiga länder. Och, sist men inte minst, fanns det bland många av de yngre aktivisterna en djup misstro mot sovjetmodellen, som sågs som ett auktoritärt/ byråkratiskt system, och av en del som en variant av samma produktions- och konsumtionsparadigm som den kapitalistiska västvärlden.

Maj -68:s romantiska anda består inte bara av ”negativitet”, av uppror mot ett ekonomiskt, socialt och politiskt system som ses som omänskligt, outhärdligt, förtryckande och kälkborgerligt, eller av symboliska protesthandlingar som att bränna bilar, dessa föraktade symboler för kapitalistisk varuproduktion och individualistiska ägandeideal. Dess anda är också full av utopiska hopp, av frihetliga och surrealistiska dagdrömmar, av ”explosioner av subjektivitet” (Luisa Passerini), av det som Ernst Bloch kallade *Wunschbilder*, önskebilder, som inte bara projicerades på en möjlig framtid – ett frigjort samhälle, utan alienation, förtingligande, socialt eller könsförtryck – utan som upplevs omedelbart i olika former av social praktik: den revolutionära rörelsen som en kollektiv fest, och som kollektiv kreativitet i nya organisationsformer, försök att återskapa ett fritt och jämlikt mänskligt samhälle, delade bekräftelser av varandras subjektivitet (särskilt bland feminister), upptäckten av nya former för konstnärligt skapande, från subversiva och vanvördiga affischer till poetiska och ironiska väggskrifter.

Kravet på rätt till subjektiviteten (Luisa Passerini) hängde samman med den radikala anti-kapitalistiska strävan som genomsyrade maj -68-andan. Den dimensionen ska inte underskattas: den möjliggjorde (den osäkra) alliansen mellan studenterna, olika marxistiska och frihetliga smågrupper, de nya sociala rörelserna (kvinnorörelsen) och arbetare och fackföreningsmedlemmar som – trots de byråkratiska ledningarna – organiserade den största generalstrejken i Frankrikes historia.

Luc Boltanski och Eve Chiapello skiljer i sin viktiga bok om ”kapitalismens nya anda” på två slags antikapitalistisk kritik, som var och en är en komplex kombination av emotioner, subjektiva känslor, indignation och teoretisk analys och som på sätt och vis förenades under maj -68: 1) Den sociala kritiken, som utvecklats av den traditionella arbetarrörelsen, och som protesterar mot kapitalismens utsugande karaktär, mot de förtryckta klassernas misär och mot egoismen hos den borgerliga oligarkin som lägger beslag på framstegets frukter; 2) den konstnärliga kritiken, en radikal utmaning mot kapitalismens grundläggande värden i namn av frihet och autenticitet, mot ett system som skapar alienation, avmystifiering och förtryck.⁹

Låt oss mer i detalj se på vad Boltanski och Chiapello menar med ”konstnärlig kritik” av kapitalismen: en kritik av kapitalismens ”avförtrollning” (”disenchantment”¹⁰) och bristande autenticitet, av vardagslivets misär, av teknokratins avhumanisering av världen, av det auktoritära förtrycket. Istället för att frigöra mänsklig förmåga till autonomi, självorganisering och kreativitet, sätter kapitalismen alla individer i den instrumentella rationalitetens ”järnbur” och utsätter dem för varuproduktionens kommersiella krav. Den här kritiken lånar sina uttrycksformer från en repertoar av fest, skådespel, poesi, ”frigörande tal”, samtidigt som dess språk inspireras av Marx, Freud, Nietzsche och surrealismen. Den är antimodernistiskt i så måtto som den insisterar på avmystifiering, och modernistisk när den betonar frigörelsen. Man kan återfinna dess idéer redan i 50-talets små konstnärliga och politiska ”avantgard-grupper” som ”Socialisme ou barbarie” (Castoriadis, Claude Lefort) eller situationismen (Guy

⁹ Luc Boltanski, Eve Chiapello, *Le nouvel esprit du capitalisme*, Paris. Gallimard 1999, s.244-245. Utgiven på engelska som *The new spirit of capitalism*, London, Verso 2007.

¹⁰ Ett begrepp som på tyska (”Entzauberung”) ursprungligen formulerats av Max Weber och som betecknar det moderna samhällets sekulariseringsprocess. Översätts i artikeln också med ”avmystifiering”. Ö.a.

Debord, Raul Vaneigem) innan den exploderade i studentrevolten maj -68.¹¹

Det som Boltanski och Chiapello kallar ”konstnärligt” är i huvudsak samma fenomen som jag beskriver som den ”romantiska” kritiken av kapitalismen. Den främsta skillnaden är att de försöker förklara den med en bohemisk livsstil och känslor hos konstnärer och dandier, så som de bäst formuleras i Baudelaires skrifter.¹² Jag tycker att det är ett alltför snävt synsätt: det jag kallar romantisk antikapitalism är inte bara mycket äldre, utan har också en mycket bredare social bakgrund. Det är förankrat inte bara bland konstnärer, utan också bland intellektuella, kvinnor, studenter, liksom alla slags samhällsgrupper vars livsstil och kultur påverkas negativt av den kapitalistiska moderniseringens destruktiva process.

Det andra som är problematiskt i Boltanskis och Chiapellos för övrigt enastående och banbrytande essä är deras försök att visa att den ”konstnärliga kritiken” under de senaste årtiondena separerats från den sociala kritiken och blivit integrerad och återvunnits av kapitalismens nya anda. En anda som kännetecknas av nya styresformer baserade på flexibilitet, självständigare arbete, mer kreativitet, mindre arbetsdisciplin och mindre auktoritära former. En ny social elit som ofta var aktiv på 60-talet och attraherades av den ”konstnärliga kritiken” har brutit med den sociala kritiken av kapitalismen, som den tycker är ”föråldrad” och associerad med den gamla kommunistiska vänstern, och har gått in i systemet, ofta i ledande roller.

Visst finns det mycken sanning i den bilden, men snarare än en smidig kontinuitet mellan 68-rebellerna och de nya ledarna, eller mellan majrevoltens krav och utopier och den senaste kapitalistiska ideologin, ser jag en djup etisk och politisk klyfta (ibland inom enskilda individer). De som förlorats i processen är inte någon detalj, utan huvudsaken: *antikapitalismen...*

När den väl avklätts sitt antikapitalistiska innehåll upphör den ”konstnärliga” – eller romantiska – kritiken av kapitalismen att existera, förlorar all mening och blir bara en utsmyckning. Givetvis kan den kapitalistiska ideologin integrera ”konstnärliga” och ”romantiska” element, men de har tömts på all konkret social innebörd och reducerats till reklamfraser. Det finns knappast någonting gemensamt mellan den nya industriella ”flexibiliteten” och de frihetligt utopiska drömmarna från -68. Att, som Boltanski och Chiapello, tala om ”vänsterkapitalism” är rent nonsens, en självvetsägelse.

Vilket är då arvet från -68 idag? Samtidigt som jag kan hålla med Perry Anderson om att rörelsen i grunden besegrats, att många av dess ledare och deltagare blivit konformister, och att kapitalismen i dess nyliberala form på 80- och 90-talen framstod inte bara som segerrik utan som den enda möjliga vägen, skulle jag ändå hävda att vi under de senaste åren sett ett globalt uppsving för en ny bred social rörelse, med ett starkt antikapitalistiskt inslag. Historien upprepar sig givetvis aldrig, och det vore fåfängt och absurt att vänta sig ett ”nytt maj -68” i Paris eller någon annanstans: varje ny upprorisk generation har sin egen unika kombination av begär, utopier och subjektivitet. Den internationella mobiliseringen mot den nyliberala globaliseringen som inspirerades av principen att ”världen är inte en vara” och gick ut på gatorna i Seattle, Prag, Porto Alegre och Quebec, skiljer sig – oundvikligen – mycket från 60-talsrörelserna. Den är långt ifrån homogen: samtidigt som dess mer moderata deltagare fortfarande tror att systemet kan regleras, är en stor del av rörelsen – långt utanför de organiserade marxisterna eller frihetliga – uttalat antikapitalistisk. I dess protest kan vi, inte olikt 1968, se en kombination av den romantiska och marxistiska kritiken av den kapitalistiska ordningen, av dess sociala orättvisor och girighet. Man kan redan se att den inte bara har

¹¹ Boltanski&Chiapello, s.245-246. Socialisme ou Barbarie (“Socialism eller barbari”) var en fransk frihetlig vänstergrupp mellan 1948 och 1965. Bildades av Cornelius Castoriadis och Claude Lefort, som bröt sig ur den franska delen av den trotskistiska världsrörelsen Fjärde Internationalen.

¹² Se ovan, s.63-84.

likheter med 60-talet – den starka antiauktoritära eller frihetliga tendensen – utan också en del viktiga skillnader: de ekologiska och feministiska dimensionerna som bara antydde under maj -68 är nu centrala i den nya radikala kulturen, samtidigt som illusioner om den ”reellt existerande socialismen” (antingen det gäller Sovjetunionen, Kina eller någon annan variant) praktiskt taget försvunnit.

Den här rörelsen är bara i början, och det är omöjligt att förutsäga hur den kommer att utvecklas, men den har redan förändrat det intellektuella och politiska klimatet i flera länder. Den är realistisk, det vill säga den kräver det omöjliga.

[Till Tidsignal nr 8](#)